

Školskopolitické a pedagogické pozice Komunistické internacionály

DR. WILFRIED HELLER,
Vysoká škola pedagogická Karla Liebknechta,
Postupim

Po Velké říjnové socialistické revoluci se otevřely též nové perspektivy pro uplatnění marxistických školskopolitických a pedagogických poznatků a pro jejich další vývoj. Významné zásluhy získala přitom roku 1919 založená Komunistická internacionála (Kominternu).

Kominternou vlastnilo mezinárodní revoluční dělnické hnutí působivou organizaci, která odpovídala požadavkům nové epochy a vytvořila předpoklady pro jednotný boj proti imperialismu. Kominternu zevšeobecňovala zkušenosti jednotlivých oddílů mezinárodního dělnického hnutí (jejich sekcí) ve všech oblastech společenského života. Poskytla rozhodující příspěvek k určení strategie a taktiky boje komunistických stran a jako jejich integrující součást též k určení jejich školskopolitického a pedagogického boje.

V dalším chceme podle základních dokumentů a materiálů světových kongresů Kominterny ukázat, jaké požadavky vznesla v oblasti lidového vzdělání, jaké pozice zaujala k otázkám vzdělání a výchovy. To lze ukázat pouze exemplárně na vybraných dokumentech, popřípadě školskopolitických a pedagogických debatách a referátech na světových kongresech Kominterny, poněvadž rozsah kongresových podkladů je nepřehledně veliký a v tomto rámci nemohl být úplně zachycen a zhodnocen.

K vystižení základních stanovisek ke školskopolitickým a pedagogickým otázkám se v první, chronologické části ukazují a hodnotí podstatné dokumenty, kdežto v druhém oddílu se pokoušíme podat tyto pozice systematicky. Tím usilujeme o komplexní pojetí a výklad. Poznátky z této druhé části byly získány z podstatně rozsáhlejšího pramenného materiálu než z toho, který byl hodnocen v prvním oddílu. (Srv. k tomu mj. Heller, Wilfried: Školskopolitická a pedagogická pozice Komunistické internacionály... Dis. ped. Potsdam 1979.)

Na kongresech Kominterny byl určen hlavní směr práce pro všechny oblasti, kdežto na zasedáních exekutivního výboru především upřesnění pro existující konkrétní historickou situaci v jednotlivých zemích. Světové kongresy Komunistické internacionály byly jejím nejvyšším orgánem a zároveň vrcholem jejich práce. Jich se účastnili zástupci všech připojených sekcí a organizací. Jejich úkolem bylo projednávat programové, strategicko-taktické a organizační problémy.

Školskopolitické a výchovné otázky měly úlohu na všech světových kongresech. V usneseních, referátech a diskusích na jednotlivých kongresech měly ovšem rozdílnou závažnost. Při stanovení pozic a rovněž ve všech akcích řídila se Kominternu především tezí V. I. Lenina, formulovanou v roce 1918: „Naším úkolem v oblasti školství je rovněž boj za pád buržoazie; prohlašujeme otevřeně, že je lži a pokrytectvím tvrdit, že škola stojí mimo život, mimo politiku.“ (Lenin, V. I.: Dílo, sv. 28, Berlín 1959, s. 75.)

Úkoly vzdělání a výchovy vyplývaly přímo ze základního úkolu proletariátu – svrhnout vykořisťovatelský řád. Podle stále se měnících podmínek třídního boje musela Kominternu určovat též taktiku školskopolitického a pedagogického boje.

Mnohé ideje klasiků marxismu-leninismu našly potvrzení v praxi jak v socialistických podmínkách v Sovětském svazu, tak v podmínkách kapitalistických.

Na I. světovém kongresu v březnu 1919 v Moskvě byl schválen „Manifest Komunistické internacionály proletariátu celého světa“. Charakterizoval situaci po první světové válce, z které lze odvodit rovněž úkoly v duchovní, ideologické a výchovné oblasti. Říkalo se v něm: „Rozpory kapitalistického řádu se staly ve válce pro lidstvo zvířecími mukami hladu a zimy, epidemiemi, mravním zdivočením“ (podtrhl autor). (Komunistická internacionála do jejího druhého kongresu. Manifest, směrnice, usnesení Prvního kongresu. Petrohrad 1920, s. 89 n.)

Již v protokolech tohoto prvního kongresu se objevuje tato hlavní myšlenka: Kapitalismus znamená vedle politické a ekonomické bezbrannosti lidstva rovněž jeho duchovní útisk. Boj za osvobození od kapitalistického útlaku musí být zároveň bojem za osvobození v duchovní oblasti. Toto stanovisko bylo důležité pro veškerou další činnost Kominterny ve školskopolitickém a pedagogickém sektoru.

II. světový kongres 1920 v Petrohradě a Moskvě se zabýval třemi problémovými okruhy relevantními pro vzdělání a výchovu:

- základními teoretickými otázkami komunistické výchovy,
- lidovým školstvím mladého sovětského státu,
- otázkami hnutí mládeže.

Výpovědi k prvnímu bodu poskytly směrnici pro práci, kterou bylo třeba napříště vykonat. (Srv. Směrnice k Druhému kongresu Komunistické internacionály. Petrohrad 1920, s. 89 n.)

Práce, které V. I. Lenin napsal jako přípravu na tento světový kongres, měly rozhodující vliv na školskopolitickou a pedagogickou činnost a na vypracování pozic Kominterny. Obě nejdůležitější zajisté byly „Dětská nemoc levičáctví v komunismu“ a „Teze o hlavních úkolech druhého kongresu Komunistické internacionály“. Hlavně tyto práce umožnily Kominterně a především právě vznikajícím komunistickým stranám vypracovat stanoviska k otázkám vzdělání a výchovy. Lenin napsal v „Tezích“, že „vítězství socialismu (jakožto prvního stupně komunismu) nad kapitalismem“ vyžaduje od proletariátu řešení těchto úkolů: „Prvním úkolem je svrhnout vykořisťovatele, v první řadě buržoazii jakožto jejich ekonomickou a politickou hlavní představitelku . . . Druhým úkolem je strhnout nejen veškeren proletariát nebo jeho drtivou, obrovskou většinu, nýbrž rovněž veškerou masu pracujících, a získat je jako revoluční předvoj revolučního proletariátu, jeho komunistickou stranu, v nekonečně smělém a nelítostně tvrdém boji proti vykořisťovatelům je uvědomovat, organizovat, vychovávat a disciplinovat“ (Lenin, V. I.: Dílo, sv. 31, Berlín 1959, s. 173 n. proložil autor).

Ve své práci „Dětská nemoc levičáctví v komunismu“ zaměřil Lenin pozornost komunistických stran na Marxovo a Engelsovo učení o vývoji všestranně vzdělané osobnosti. Zároveň varoval před unáhlenými kroky ve vzdělání a výchově dorůstajících generací a před levicově sektářskými chybami v této otázce a přitom zdůraznil, že by bylo nebezpečné směšovat úkoly proletariátu v buržoazních podmínkách s podmínkami po vybojování politické moci. Lenin důrazně podtrhl, že se to musí pečlivě rozlišovat. Napsal, že cílem je „vychovávat všestranně rozvinuté a všestranně školené lidi, poučovat je a vychovávat“ (Lenin, V. I.: Dílo, sv. 31, Berlín 1959, s. 173). Takové myšlenky umožnily sekcím Kominterny vypracovat správné programy. Po počátečních chybách, spočívajících především v nedbání reálné situace, přihlížela většina komunistických stran k směrnicím Kominterny a zpřesňovala své školskopolitické a pedagogické požadavky ve svých programech podle konkrétní situace v té které zemi.

Pokud jde o hnutí mládeže („Teze k mládežnickému hnutí“), zaujala Kominternu stanovisko, že každodenní vzdělávací a výchovná práce v proletářských organizacích musí být spojena s přístupem dětí a mládeže k revolučnímu boji dělnické třídy.

Bylo podstatnou starostí kongresových prací důkladně obeznámit mladé komunistické strany se školskopolitickými a pedagogickými zkušenostmi doposud bolševiky shromážděnými, co se stalo průběžným principem práce Kominterny také v pozdější době.

Už dokumenty prvních kongresů zdůrazňovaly marxistické učení, že děti pracujících mohou získat všestranné vzdělání a výchovu ve smyslu proletariátu teprve po odstranění kapitalismu, že však dělnická třída musí bojovat za demokratické požadavky již za buržoazně kapitalistických podmínek. Důrazné akcentování Marxova učení se počátkem dvacátých let stalo nutným, poněvadž v programech jednotlivých komunistických stran došlo k směšování buržoazně demokratických a socialistických požadavků. Korektura falešných pojetí v této otázce byla v neposlední míře umožněna dokumenty II. konference.

Hlavní heslo III. světového kongresu Kominterny roku 1921 v Moskvě — „Čelem k masám!“ — mělo zároveň význam pro určení zaměření školskopolitické a pedagogické činnosti. Bylo též přijato především komunistickým hnutím mládeže jakožto hlavní zásada jeho práce. Také tento kongres vyzdvihl zvláště nutnost rozlišit buržoazně demokratické a socialistické požadavky a úkoly. Ještě jednou důrazně podtrhoval, že k realizaci socialistických požadavků lze dospět jen prostřednictvím řešení buržoazně demokratických úkolů. Boj o masy mladistvých proletářů a zesílení politicko-ideologické práce by měly být těsně spojeny s odhalováním reformistických názorů a s bojem o běžné potřeby proletariátu. Taková stanoviska najdeme například v „Rezoluci o Komunistické internacionále a komunistickém hnutí mládeže“ (srv. Protokol Třetího kongresu Komunistické internacionály. Hamburk 1921, s. 905—909), v které byl též hodnocen a určen poměr mezi Kominternou a Komunistickou internacionálou mládeže. Následující citát z jednoho dokumentu III. kongresu by mohl být hlavním motivem veškeré pedagogické práce sekcí Kominterny: „Aby proletariát mohl vést s plnou revoluční silou a účelností gigantický politický, průmyslový a ekonomický aparát velkého státu, musí bezpodmínečně vybojovat ještě jednu moc, kterou nelze dostat do rukou jediným aktem revoluční energie — moc vědění“ (Třetí kongres Kominterny. Petrohrad 1922, s. 483).

Před IV. světovým kongresem byla exekutivním výborem Kominterny vytvořena speciální pedagogická komise; jejími členy byli Edwin Hoernle (jako sekretář), N. K. Krupská a O. W. Kuusinen. Pracovní plán této komise obsahoval mimo jiné projednávání těchto otázek:

- problémy teoretické a praktické práce stran v oblasti vzdělání a výchovy dorůstající generace;
- otázky vypracování programů pokrokových změn ve školství;
- otázky dětského a mládežnického hnutí.

Komise doporučila vytvořit takové pedagogické komise též u ústředních výborů jednotlivých komunistických stran nebo alespoň jmenovat z řad ÚV odpovědného pracovníka pro vzdělávací práci. V pozdější době k tomu v některých stranách též došlo. Tak byla například při ÚV KSN založena sekce pro vzdělávání a propagandu.

IV. světový kongres 1922 v Petrohradě a Moskvě jednal o množství vzdělávacích a výchovných problémů.

● Jedno hlavní zasedání se zabývalo otázkou mládeže. Referát měl Richard Schueller, vedoucí funkcionář Komunistické internacionály mládeže (Zpráva o Čtvrtém kongresu Komunistické internacionály. Hamburk 1923, s. 151—154.)

● Další zasedání bylo na téma otázky výchovy. Základní vyjádření k tomu podali E. Hoernle a N. K. Krupská (Protokol Čtvrtého kongresu Komunistické internacionály. Hamburk 1923, s. 758—769). V souvislosti s tím byla schválena rezoluce „Ke vzdělávací práci komunistických stran“ (tamtéž, s. 1045 n.).

V projevech E. Hoernleho a N. K. Krupské byly vyloženy základní vědecké zásady komunistické vzdělávací a výchovné práce. (Srv. k tomu Hohendorf, Gerd: Otázka výchovy na IV. světovém kongresu Komunistické internacionály.)

ly v roce 1922. In: Ročenka pro dějiny výchovy a školství, r. 13/1973. Berlín 1973, s. 193 n.)

E. Hoernle vysvětlil vzdělávací práci komunistické strany, jejíž základní myšlenky měly význam pro vzdělávací a výchovnou práci s dětmi a mládeží. Ukázal principiální protiklady buržoazního, sociálně demokratického a komunistického vzdělání a výchovy.

Krupská podala ve své řeči, kterou sama považovala za doplněk k Hoernlovým vývodům, bilanci činnosti sovětské moci na poli vzdělání a výchovy až do tohoto IV. kongresu. Zdůraznila zvláště, že lidé v socialismu dosáhnou významně vyššího stupně vzdělání a kultury, a orientovala je na rozvoj touhy po učení jakožto podstatného předpokladu k tomu.

Usnesení „Ke vzdělávací práci komunistických stran“ podtrhlo ještě jednou, že otázky výchovy a vzdělání je třeba chápat jako integrující součásti politiky komunistických stran. Zavázalo strany teoreticky a prakticky převzít vedení v procesu revoluční výchovy všech pracujících (samozřejmě též dětí a mládeže).

Důležitým cílem formulovaným na poradách tohoto kongresu bylo: Musí být vychováváni bojovníci za revoluční cíle dělnické třídy, za vítězství revoluce, kteří by napříště byli schopni pomáhat výstavbě socialismu. Porady a dokumenty tohoto kongresu obsahují ve srovnání s ostatními nejpřímější a nejkonkrétnější výpovědi ke školskopolitickým a pedagogickým otázkám.

Na V. světovém kongresu Kominterny 1924 v Moskvě byly v popředí jednání v podstatě tři problémové okruhy otázek vzdělávání a výchovy:

- poměr proletářských dětských a mládežnických organizací ke komunistické straně;
- vymezení vojenské výchovy revoluční dělnické mládeže vůči buržoazní militaristické výchově;
- konfrontace s kulturní politikou buržoazie.

Stanoviska k těmto problémům jsou vyjádřena především v „Rezoluci k otázce tělesné výchovy dělnické třídy“ (Teze a rezoluce V. světového kongresu Komunistické internacionály. Hamburk 1924) a v „Tezích o Komunistické internacionále mládeže“ (tamtéž, s. 146 – 153).

V „Rezoluci k otázce tělesné výchovy dělnické třídy“ bylo provedeno přesné vymezení jak vůči pacifistickým, tak vůči jiným buržoazním názorům. Buržoazie založila v době relativní stabilizace kapitalismu četné sportovní a mládežnické organizace, které se obratným způsobem ucházely o mládež a získávaly ji pro sebe. Proti nim musely komunistické strany a svazy mládeže zřídit své vlastní organizace. V té době vznikly dělnické sportovní organizace, z nichž mnohé však byly dosud v rukou reformistů, kteří jich pod heslem neutrality sportu používaly pro své účely. Uvedený dokument k tomu zdůraznil: „Tělesné utužování proletariátu patří k nezbytnostem revolučního třídního boje, a proto je v zájmu veškerého třídního boje, aby komunistické strany ve spojení s komunistickými organizacemi mládeže využily sportovního a kulturního hnutí... pro své revoluční účely“ (tamtéž, s. 154 n.).

Úkoly, které k této otázce uložila Komunistická internacionála svým sek-cím, daly by se shrnout takto:

- zesílenou měrou vytvářet sportovní organizace pro dělnickou mládež;
- zbavit existující organizace reformistických vlivů;
- získávat členy pro revoluční třídní boj; vytvářet v existujících svazech komunistické frakce k zajištění stálého vlivu revolučních složek;
- začlenit dělnické sportovní svazy do revolučního boje a využít těchto organizací k posílení boje proti fašismu a militarismu;
- využít dělnických sportovních svazů pro výchovu k brannosti a disciplinovanosti ve službách proletářského třídního boje.

Všechny otázky projednávány na VI. světovém kongresu 1928 v Moskvě byly zvláště důležité a aktuální vzhledem k zesíleným příznakům fašismu v mnohých zemích. Jádrem činnosti tohoto kongresu byl „Program Komunistické internacionály“ (Protokol Šestého světového kongresu Komunistické internacionály. Hamburk 1929). Přijetí tohoto programu, o němž diskuse a porady započaly již na IV. kongresu 1922, bylo nepochybně nejdůležitější událostí VI. kongresu. Náčrt předložený exekutivní komisí byl předložen k diskusi od roku 1922. K programu přijatému roku 1928 došlo mnoho kritik, pozměňovacích návrhů atd. Program obsahuje rozsáhlé pasáže, popřípadě výpovědi k vzdělání a výchově, které zevšeobecňovaly zkušenosti z dosavadní práce a pevně stanovily nadcházející úkoly. Školskopolitická a pedagogická stanoviska lze vyvodit především z kapitoly „Období přechodu od kapitalismu k socialismu a diktatura proletariátu“ (tamtéž s. 98–100). Mimoto je třeba vy zdvihnout z kapitoly „Strategie a taktika Kominterny v boji proletariátu“ druhou část „Hlavní úkoly komunistické strategie a taktiky“ (tamtéž).

V části „Diktatura proletariátu a kulturní revoluce“ se uvádějí školskopolitické a výchovné úkoly dělnické třídy. Podle leninského učení dochází přitom k jasnému rozlišení mezi úkoly za kapitalistických podmínek a těmi, které má proletariát realizovat po uchopení moci. V programu se říká doslova: „Dělnická třída je v kapitalistické společnosti hospodářsky vykořisťována, politicky utlačována a po kulturní stránce potlačována... teprve tehdy, až se uchopí státní moci, bude moci rozbít buržoazní model vzdělání, osvojit si veškeré vzdělání a pomocí svých zkušeností při ohromné práci na výstavbě přetvořit svou vlastní podstatu. Aby se v masách rozvinula komunistická uvědomělost a aby se prosadila sama věc socialismu, je nutná změna člověka zachvácující masu, která může probíhat jen v praktickém hnutí, v revoluci“ (tamtéž, s. 77). V této výpovědi je obsažen celý školskopolitický a pedagogický program.

Kapitola „Hlavní úkoly komunistické strategie a taktiky“ obsahuje rovněž – jak již bylo řečeno – množství školskopoliticky relevantních výpovědí a úkolů v této oblasti lze většinou odvodit přímo ze strategické linie Kominterny (například získání většiny členů vlastní třídy; vliv komunistické strany na masové organizace mladistvého proletariátu; stanovení dílčích požadavků a dílčích hesel pro konfrontaci s náboženstvím, pro boj proti nebezpečí imperialistických válek; odhalování sociálního šovinismu, sociálního imperialismu a pacifistických frází a mnoho dalšího).

Po kongresu došlo k prudkým ideologickým rozporům uvnitř Kominterny. Pravicoví sociální demokraté vytyčili, jak známo, tezi, že nadchází období tr-

valé prosperity kapitalismu, že marxistická teorie o revolučním třídním boji přežívá a že by bylo možné mírové vrůstání do socialismu. Také v sekcích Komunistické internacionály byly některé síly, jež takové pravicově sociálně demokratické teze podporovaly. Zároveň se komunistické strany musely zabývat levicově sektářskými živly, které strany de facto izolovaly od mas.

Tyto rozpory vysvětlují mimo jiné, proč se v letech 1928 až 1933 konala pouze čtyři plenární zasedání exekutivního výboru Kominterny. Byly podle slov Wilhelma Piecka na stejné úrovni jako kongresy; byla na nich přijata dalekosáhlá, pro proletariát významná usnesení. Nebylo tedy nikterak možno vyvozovat z toho pokles intenzity práce Kominterny, když byl VII. kongres svolán až roku 1935. Za obtížných podmínek boje o jednotnou frontu neztratila Kominternu nikdy ze zřetele vytváření nového, všestranně rozvinutého člověka.

Na VII. světovém kongresu 1935 v Moskvě, posledním v dějinách Kominterny, byly mezi jiným opět na pořadu otázky mládeže. Dalším těžištěm byla diskuse o komunistické výchově v Sovětském svazu a rovněž o nutnosti a možnostech využití těchto zkušeností v jiných zemích. Příslušná stanoviska jsou vyvozena mimo jiné z referátů G. Dimitrova, W. Piecka, P. Togliattiho a D. S. Manuileského, jež tvořily základ pro diskuse na tomto kongresu. (Srv. VII. kongres Komunistické internacionály. Berlín 1975.)

D. S. Manuilevskij ukázal ve svém referátu, jak se lidé vyvíjejí v podmínkách socialistického řádu, a naznačil tím zároveň perspektivy pro vývoj lidí v jiných zemích. Poukázal na úspěchy Sovětského svazu ve vzdělání lidu a na jeho odpovědnost vůči jiným zemím.

Togliatti poukazoval ve své řeči na intenzivní ovlivňování mládeže buržoazii v militaristickém a fašistickém duchu a podtrhl, že proletariát musí vyvinout svou práci ve větší míře, aby mohl vyprostit mladé lidi z vlivu buržoazie a fašismu. Togliatti se stejně jako G. Dimitrov a W. Pieck zmiňoval též o nedostatecích a chybách při organizování mladých proletářů.

G. Dimitrov mluvil ve svém příspěvku především o zanedbání práce s mládeží a zdůraznil, že velký význam mládeže pro boj proti fašismu byl podceňován a že se vždy nepřihlíží ke zvláštním zájmům mládeže a nevěnuje se dostatečná pozornost její revoluční výchově. Dimitrov vyzval komunistické svazy mládeže, aby usilovaly o sjednocení všech nefašistických sil v mládeži až k utvoření společné organizace. (Zde se odráží politika jednotné fronty VII. kongresu.)

W. Pieck uvedl mimo jiné tři příčiny slabosti organizací mládeže:

- jejich úzce omezený politický ráz;
- oddělování se revoluční mládeže od veškeré ostatní mládeže a
- neschopnost spojit politickou práci se sportovní a turistickou činností, popřípadě s potřebou zábavy širokých mas.

Se zřetelem k důležitosti uvedených otázek přijala Kominternu ke všem referátům rezoluce, v nichž byly ve formě tezí shrnuty nejdůležitější poznatky ke zhodnocení v sekcích.

Školskopolitická a pedagogická činnost Kominterny zahrnovala tyto hlavní oblasti:

- politické vzdělání vedoucích a členů stran;
- vzdělávání dospělých, odstranění analfabetismu širokých mas;
- vzdělávání a výchova dorůstající generace, zvýšení úrovně jejího všeobecného vzdělání;
- boj za rozšíření vzdělávacích možností dětí pracujících v podmínkách buržoazního řádu a ve spojení s tím
- odhalování školské politiky buržoazie a kritická analýza buržoazních a reformistických koncepcí výchovy;
- výchova dětí pracujících v duchu ideálu revolučního dělnického hnutí v komunistických svazech mládeže a dětských organizací;
- vypracování programových požadavků dělnického hnutí v oblasti lidového vzdělání.

Problémy vzdělání a výchovy dorůstajících generací tvořily těžiště. Ovlivňování se dotýkalo lidí rozličných tříd a vrstev: dělníků a rolníků, zaměstnanců, příslušníků inteligence atd., jak dospělých, tak dětí, studentů a žáků. S výjimkou pracujících v právě vzniklém Sovětském státu pracovali tito lidé za kapitalistických výrobních vztahů a bojovali v podmínkách kapitalistické společnosti. Z toho vyplývá, že Kominternu musela při určení své pozice přihlížet ke dvěma aspektům: předně k formulaci úkolů a požadavků proletariátu týkajících se vzdělání a výchovy v buržoazních poměrech a za druhé ke konkrétnímu představení školskopolitických představ pro budoucí socialistickou společnost na základě pedagogických zkušeností mladé sovětské moci.

Kominternu poskytla podstatný příspěvek k dalšímu rozvoji a prosazování marxisticko-leninské školské politiky a pedagogiky. Opírala se o společné úsilí svých sekcí v celém světě, jejichž snahy a zkušenosti zobecňovala. Vyvrátila teze oportunistů nejrozumnějších zaměření, kteří věřili v zlepšení pomocí buržoazních reforem a podle toho kterého svého stanoviska buď nepoznali, nebo nechťeli poznat dialektiku politiky a pedagogiky, výchovy a boje dělnické třídy.

Kominternu permanentně odhalovala základní rozpor soustavy vzdělání v kapitalismu a prokázala, že buržoazie připouští jen takové reformy, které přinášejí zisk též jí samé; ukazovala polovičatost a nedůslednost buržoazních školských reforem.

Kominternu rozpracovala učení klasiků marxismu-leninismu o etapách osvobodovacího boje proletariátu. Důrazně podtrhávala nutnost boje za demokratické vymoženosti ve školství a výchově již za panování kapitalismu (demokratizace obsahu vzdělání a výchovy, jednotnost a světskost školství atd.).

Bylo nepochybným úspěchem marxisticko-leninské pedagogiky té doby, že rozhodujícím způsobem dále propracovala teorii komunistické výchovy v souvislosti s vývojem masových organizací dětí a mládeže v buržoazních podmínkách a pro dosti značnou část pracujících mládeže je za kapitalistických vztahů prakticky realizovala.

Požadavky a stanoviska Kominterny k utváření vzdělání a výchovy po dobytí moci proletariátem a v příští socialistické společnosti zahrnovaly důslednou realizaci stanovených úkolů, k nimž zaměřovala boj proletariátu již za buržoazních podmínek.

Kominternu zastávala stanovisko, že proletariát bude v socialismu kulturně vyzrálejší. Musí přebudovat svou vlastní podstatu, popřípadě stále ji měnit a ze svých řad stále vyzvedávat kádry, které jsou schopné osvojit si vymoženosti techniky, vědy atd., aby vůbec vybudoval novou socialistickou kulturu — a jako její složku vzdělání a výchovu. Jen tak bude proletariát moci splnit svou úlohu jako organizátor nového společenského řádu. (Srv. Protokol VI. světového kongresu Komunistické internacionály. Hamburk 1929, s. 45 n.)

Kominternu převzala, propracovala, dále rozvinula zkušenosti a poznatky minulých období mezinárodního revolučního dělnického hnutí též v oblasti školské politiky a pedagogiky a uplatnila je podle konkrétních historických podmínek. Její historické úkoly při dalším vývoji marxisticko-leninské pedagogiky se projeví především v těchto oblastech:

- další rozvoj strategie školskopolitického boje uvnitř buržoazně kapitalistického řádu, zvláště
- a) jasné rozlišení mezi buržoazně demokratickými a socialistickými požadavky,
- b) další přepracování spojenecké politiky proletariátu,
- c) stanovení a propagace školskopolitických a pedagogických dílčích hesel a běžných požadavků,
 - konkretizace názorů na budoucí socialistickou školu s hodnocením a bráním za základ mladé sovětské moci,
 - rozvoj teorie komunistické výchovy v dětských a mládežnických organizacích revolučního proletariátu,
- a) určení poměru komunistické strany ke komunistické organizaci mládeže a ke komunistickému dětskému hnutí,
- b) vypracování nezbytnosti a praktického provádění vojenského výcviku dělnické mládeže v proletářských mládežnických a sportovních svazech v protikladu k militaristické výchově v buržoazně kapitalistickém státě (důsledná konfrontace s pacifickými názory),
- c) vypracování zásad o cílech, obsahu, metodách a organizačních formách dětského komunistického hnutí (mnohé dokumenty poskytly funkcionářům strany a organizací mládeže také základní pracovní pokyny pro jejich výchovnou práci, kterou konali v rámci svých organizací již v kapitalistické společnosti),
 - permanentní konfrontace s pravicově a levicově oportunistickými úchylkami.

Rozlišením v buržoazně demokratických a socialistických požadavcích a stanoviskách, které Kominternu uplaňovala ve všech důležitých dokumentech, byla provedena korektura chyb, kterých se některé komunistické strany dopustily v prvních letech své existence.

Kominternu zřetelně rozlišovala mezi požadavky proletariátu za buržoazního řádu a jeho úkoly po uchopení moci.

Se zřetelností nikdy předtím nedosaženou formulovala Kominternu v dokumentech mezinárodního revolučního dělnického hnutí obecná hlediska, jichž musely jednotlivé komunistické strany dbát při stanovení svých stanovisek a požadavků: dané vnitřní i vnější situace v zemi, poměru třídních sil, stupně síly buržoazie, stupně bojové pohotovosti proletariátu, stanoviska středních vrstev atd.

Podle daných poměrů měly strany stanovit hesla a bojové metody rovněž v oblasti vzdělání a výchovy. Musely — podle toho, existovala-li revoluční situace nebo ne — formulovat a určit podle daných poměrů dílčí požadavky a hesla, které byly podřízeny hlavnímu revolučnímu cíli, uchopení moci, a základním úkolům Kominterny. Kominternu zdůrazňovala, že popírání této nutnosti by vedlo k pasivitě a izolaci. Dokumenty Kominterny jasně vykazují všeobecné požadavky na vzdělání a výchovu v buržoazní společnosti, k obsahu vyučování na národní škole i k zlepšení sociální situace proletářských dětí. Mnohé požadavky, které vznesla dělnická třída již koncem minulého století, byly zpřesněny podle nové dějinné situace.

Kominternu uznávala význam boje za jistá zlepšení ve školství buržoazní republiky, sebemenších dílčích úspěchů v boji s buržoazním státem a jeho byrokracií. Měl sloužit rozšíření revolučního boje, upevnění důvěry mas pracujících v sílu svých jednotlivých akcí, dovedení pracujících k velkým perspektivám školskopolitického boje a k relativnímu zlepšení stavu jejich vzdělání.

Kterým běžným požadavkům nebo dílčím požadavkům (někdy nazývaným též „blízké cíle“) z kterých oblastí přikládala Kominternu zvláštní význam?

Za důležitý úkol považovala shromažďování proletářských rodičů k blízkým bojovým cílům, nutným pro existenci jejich dětí. V tomto stanovení úkolů se odrážejí obecně politické orientace (například „Čelem k masám!“). Přitom se zdůrazňovalo, že se boj ve škole nesmí započít malými zlepšovacími návrhy, za vyučovací metody, učební plány atd., nýbrž útokem na „ústřední bašty“ buržoazie, jako je obsah výuky, struktura školství, konfrontace s náboženstvím (ale varuje se před jeho přílišným zdůrazňováním). Široké místo zaujaly v rámci školskopolitických „blízkých cílů“ materiální požadavky, které vyplývaly z hospodářského stavu národní školy a z třídního postavení proletářských dětí.

Další oblastí byl boj proti mechanistickým metodám vyučování a učení a proti svévolným a nepedagogickým disciplinárním opatřením.

Menší, ale neméně důležitý komplex běžných požadavků se bezprostředně vztahoval k učitelstvu (mimo jiné boj proti disciplinárnímu šikanování pokrokových, především komunistických učitelských sil a za opětné ustanovení učitelů propuštěných reakční školskou byrokracií z politických důvodů).

Další oblastí byly požadavky vztahující se k odborným školám a k žákům těchto škol, zvláště učňům.

Jakožto poslední oblast školskopolitických blízkých cílů je třeba uvést boj proti neveřejnosti školství (například otázky rodičovských rad).

Takové běžné nebo dílčí požadavky podrobně uvedené v dokumentech svědčí jasně o tom, že byly Kominternou považovány za důležitý prostředek

k přivedení mas k vlastnímu úkolu: k revolučnímu přetvoření školství v rámci proletářské revoluce a diktátu proletariátu. V tomto smyslu je třeba chápat též poznámky v dokumentech tak, že boj za takové požadavky sám o sobě již znamená kus proletářské revoluce ve školství.

Podstatným úspěchem Kominterny nesporně bylo, že podrobně propracovala otázky výchovy v komunistických organizacích mládeže.

Kominternu ujasnila poměr komunistické organizace mládeže ke komunistické straně. Stanovisko, které vypracovala, znělo: politické vedení Komunistickou internacionálou (komunistickými stranami) při organizační samostatnosti Komunistické internacionály mládeže (komunistických organizací mládeže).

V dokumentech Kominterny byla přesně odlišena proletářská vojenská výchova v organizacích mládeže od militaristické v buržoazním hnutí mládeže. Bylo zdůrazněno, že se vysvětlování otázek vojenské výchovy nesmí konat z pacifického hlediska. Naproti tomu se podtrhovala nutnost vojenského výcviku mládeže v proletářských organizacích. Šlo se dokonce ještě o krok dále a byl stanoven cíl rozkládat buržoazní organizace vojenského výcviku; mladí lidé se měli naučit ovládat zbraně v zájmu proletariátu. Byl též vytyčen úkol zakládat vojenské a sportovní organizace revolučního proletariátu. Jakožto cíle a úkoly se uvádělo: mobilizace dělnické mládeže k masovým akcím spolu s dospělými dělníky (masové mítinky, demonstrace), rozvíjení antimilitaristických masových organizací jako spolků branců a Rudých mladých útočníků, popularizace podstaty Rudé armády. Mnozí významní funkcionáři německého mezinárodního dělnického hnutí (Thälmann, Pieck, Kuusinen, Dimitrov, Schueller a jiní) dávali směrnice k právě takovým otázkám.

V dokumentech Kominterny z let světové hospodářské krize bylo provedeno zpřesnění týkající se obecného fyzického a vojenského výcviku dělnické mládeže, jaké tak zřetelně dosud neexistovalo.

Komunistické dětské hnutí uvedli v život dalekozřiví komunisté v letech revoluční poválečné krize; v letech relativní stabilizace doznalo velkého rozvoje. Vedoucí dětských skupin zprvu neměli jasné představy o obsahu a organizaci práce. Zpočátku byly komunistické dětské skupiny volnými organizacemi nebo svazy. Mnoho záleželo na osobnosti jednotlivých vedoucích. Brzo se však poznalo, že pevná organizace byla prvotřídním výchovným prostředkem. Kominternu hodnotila komunistické hnutí mládeže jako „třetí větev všeobecného komunistického hnutí“.

Výchova v dětských komunistických organizacích měla být podle dokumentů Kominterny závazně určena třemi zásadami. Měla být výchovou

- k tvůrčí iniciativě, k svépomoci a aktivitě dětí v protikladu k mechanickému drilu a pasivnímu intelektualismu buržoazní učené školy,
- ke kolektivní práci v protikladu k individualistickým tendencím, jež byly charakteristické pro mnohé směry reformní pedagogiky, a k anarchistickému egoismu v buržoazním výdělečném životě,
- k proletářskému třídnímu boji.

Kominternu podala mnohostranné pokyny k obsahu, metodám a organizačním formám komunistického dětského hnutí. K tomu byla vypracována zásad-

ní, podrobná stanoviska, která se jasně odrážela také v teorii a praxi dětského hnutí v Německu. (Srv. mj.: Flach, H. — Londershausen, H. (vyd.): Proletářské dítě ... Volk u. Wissen; Hoernle, E., vyd. Mehnert, W.: Školskopolitické a pedagogické spisy. Berlín 1958.)

Konečně je ještě třeba podat některá stanoviska v konfrontaci s oportunistickými pojetími: Vzdělání a výchova pracujících a jejich dětí byly pro Kominternu těsně spojeny s odhalováním školské politiky buržoazie, teoretických základů buržoazní školské politiky, s odkrýváním jejich třídního rázu a jejich antikomunistických tendencí, ale též s konfrontací s oportunisty všech odstínů. Kominternu bojovala proti pravicově oportunistickým tezím, podle nichž by bylo možno vychovat nové lidi a dosáhnout socialismu jen vzdáváním a výchovou, masu lidí by si mohly též uvnitř buržoazní společnosti osvojit potřebné znalosti, výchova by stála nad třídami, existovala by kulturní solidarita mezi třídami (často též třídní harmonie) a mnoho dalšího. Důsledně odhalovala taková stanoviska pravicových oportunistů a reformistů, kteří by místo výchovy mas v revolučním boji chtěli politicky neutrální, třídně indiferentní vzdělání a výchovu. Kominternu vystupovala stejně proti pojetí ultralevicových sil, které negovaly rozdíl mezi buržoazně demokratickými a socialistickými požadavky, nedbaly nutnosti získat masu a podceňovaly jejich vzdělání a výchovu. Dále byla odmítána souvisící s tím teze, podle níž by musela být utvořena elita; byla zhodnocena jako nemarxistická a anarchistická. Naproti tomu zdůrazňovala Kominternu jednotu ve vyškolování vedoucích a vzdávání a výchovu mas.

Kominternu odhalila spojení buržoazní pedagogiky s ideologií vládnoucí třídy jako její integrující součásti. Obracela se proti pokusům buržoazie skrývat buržoazní rysy reformních snah pod maskou neutrality v souvislosti s „činnou školou“, „svobodnou výchovou“ nebo „výchovou vycházející z dítěte“, s teoriemi nadání a jinými pedagogickými „učeními“ nebo doktrínami.

Úsilí buržoazní pedagogiky, která se v dvacátých letech intenzivně věnovala výzkumu osobnosti dítěte, hodnotila Kominternu jako pokusy zamlžit rozpory ve školství. Přitom Kominternu nikterak nepopírala pozitivní jádro orientace na studium osobnosti a jeho možnosti ke zlepšení stavu vzdělání proletářského dítěte. Ukazovala ale zároveň rysy takového úsilí v buržoazní společnosti, které nutně vedly k biologickým učení, jež se pokoušela dokázat genetickou determinací a neměnností duševních schopností, čímž byla zdůvodňována selektivní struktura školství. Takové tendence se ukázaly příznivou půdou pro fašistickou ideologii, rasovou teorii atd. Kominternu stavěla proti buržoazním koncepcím vědecké pojetí osobnosti jako produkt historického vývoje i jako subjekt a objekt výchovy. Mnohé z jejích argumentací právě k těmto otázkám jsou velmi aktuální i dnes.

Na tradice a poznatky vzdělávací činnosti Komunistické internacionály se navazovalo a dnes se navazuje při výstavbě a dalším rozvoji socialistických školských soustav, při určování strategie a taktiky školskopolitického boje pracujících mas v kapitalistických zemích k demokratizaci lidového vzdělání a při rozvoji školství v mladých osvobozených státech.

V této stati mohla být načrtnuta jen malá část činnosti Kominterny. Mnohé

otázky a problémy jejího školskopolitického a pedagogického dědictví vyžadují další vědecké zkoumání.

*Z časopisu Vergleichende Pädagogik 1981 přeložil
VILÉM PECH*

Pedagogická fakulta v Hradci Králové vydala společně s odborem školství Východočeského KNV sborník referátů z celostátního semináře v Hradci Králové pod názvem: Interakce učitel — žáci a učitel — studenti. V obecné a metodologické části zveřejňují své studie: Z. Helus: Interakce učitel — žáci jako faktor vzdělávací efektivity, J. Janoušek: Interakce jako předmět a prostředek interpersonálních vztahů, V. Kulič: Interakce učitel — student z hlediska psychologie řízeného učení, J. Křivohlavý: Neverbální komunikace v interakci učitel — žák, J. Mareš: Reliabilita pozorovacích technik, J. Šafaříková: Objektivita, stabilita a vnitřní konzistence metody interakční analýzy a požadavky na záznam. Výsledky empirických výzkumů k těmto otázkám uvádějí v druhé části: J. Mareš, P. Gavora, V. Švec, J. Horák, H. Bártková, J. Doležal, T. Svatoš, J. Jošt, E. Vyskočilová, L. Dobrý, V. Svatoň a J. Taxová.

Tuto účelovou neperiodickou publikaci lze objednat u Pedagogické fakulty v Hradci Králové.
